

УДК 159:343.848

Матвєєва Юлія Олегівна – молодший науковий співробітник науково-дослідного центру Інституту кримінально-виконавчої служби;
Конопацька Ольга Миколаївна – старший науковий співробітник науково-дослідного центру Інституту кримінально-виконавчої служби

РОЛЬ ОСВІТИ ДОРОСЛИХ У ПРОЦЕСІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Доведено, що освіта відіграє важливу роль для ресоціалізації осіб, які вчинили злочини, попередження рецидивної злочинності та забезпечення безпеки суспільства. Обґрунтовано, що освіта в установах виконання покарань допомагає пом'якшити режим і поліпшити умови тримання під вартою, а також є важливим засобом адаптації, повернення засуджених у суспільство.

Ключові слова: освіта; суспільні норми поведінки; моральність; виправлення та ресоціалізація засуджених; освітні програми.

Відповідно до міжнародних конвенцій засуджені мають таке саме право на освіту, як й інші громадяни. Можливість здобути освіту в установах виконання покарань (УВП) надає засудженим шанс заповнити прогалини у знаннях, що потім полегшує їхню інтеграцію у життя суспільства. Також вважають, що освіта не дасть засудженому повторно вдатися до вчинення злочину, оскільки підвищить вірогідність працевлаштування та допоможе засвоїти навички та вміння, які необхідні для успішного повернення до «зовнішнього світу».

Процес здобуття освіти в УВП спрямовано на те, щоб надати засудженому життєву мету, допомогти йому обрати спрямування, а також сприяти поліпшенню умов життя в УВП.

Причини та умови вчинення кримінальних злочинів є предметом дослідження різних галузей сучасної науки. Проте статистика свідчить, що найчастіше злочини вчинюють особи з низьким освітнім рівнем, адже саме освіта формує світогляд громадян, їхні ціннісні орієнтири, розуміння та сприйняття суспільних і культурних норм поведінки, традицій.

На сьогодні актуальною є потреба організації соціального виховання, оскільки воно є запорукою створення умов для економічного зростання, розвитку самосвідомості громадян, турботи про підростаюче покоління. Виховний вплив має здійснювати не лише сім'я і школа, а й усі освітні та пенітенціарні установи, на які кримінально-виконавчим законодавством покладено виправну функцію, тобто усунення виховних прогалин, що є підґрунтям кожного злочину. Таким чином, УВП повинні надати засудженим те, що раніше не дали сім'я й держава (основи здорового способу життя, повага до законів, середня освіта й професія).

У соціальному аспекті подібна діяльність УВП зумовлена соціальною значущістю реабілітації засуджених, а також процесу їх включення в нормальне життя суспільства.

Пенітенціарна установа має зайняти провідне місце в підсистемі державної соціально-педагогічної системи, покликаної сприяти виховному впливу на громадян, з метою забезпечення їх позитивної поведінки, що є найважливішою умовою нормального функціонування суспільства й держави.

Сучасна пенітенціарна наука розглядає освіту невід'ємною частиною виконання кримінальних покарань й умовою успішної реінтеграції в суспільство громадян, які скоїли злочини. Усі засуджені мають право брати участь у культурній і загальноосвітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток особистості.

Освітній стандарт стосовно засуджених повинен охоплювати три нормативних компоненти: мінімальну кількість навчальних предметів, які має засвоїти засуджений учень; обов'язкові знання та вміння щодо кожного зі стандартів; рівень моральності (ступінь виправлення).

Акцент у таких освітніх програмах необхідно робити на формуванні особистості, розвитку її свідомості, підвищенні культурного рівня з урахуванням національних традицій і звичаїв, а також вихованні культури спілкування. Це здійснюється для виправлення засуджених, підготовки їх до самостійного життя, формування у них зразкової поведінки, сумлінного ставлення до праці та навчання, здобуття початкової професійної освіти і підготовки, підвищення освітнього й культурного рівня.

У виправних установах сучасної України впроваджено обов'язкову початкову професійну освіту або професійну підготовку засуджених. Вони отримують можливість працювати у виправній установі під час відбування покарання, а також після звільнення з неї. Такий підхід є актуальним у сучасних умовах, оскільки 80 % засуджених або втратили професійні навички через відсутність практики під час відбування покарання, або зовсім не мали професії.

Ставлення до здобуття початкової професійної освіти й професійної підготовки враховується під час визначення ступеня виправлення всіх категорій засуджених. Засуджені, які мають довічне позбавлення волі, професійну підготовку отримують безпосередньо на виробництві. Таку категорію засуджених до загальної освіти не залучають, однак для неї створюють умови, що сприяють самоосвіті, якщо це не суперечить порядку й умовам відбування покарання.

Відповідно до ст. 6, 125, 126 Кримінально-виконавчого кодексу України, одним із основних засобів досягнення мети пенітенціарного процесу – виправлення й ресоціалізація засуджених – є загальноосвітнє та професійно-технічне навчання [1].

Кожна пенітенціарна установа має прагнути надавати всім засудженим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально широкими й відповідати індивідуальним потребам засуджених та їхнім прагненням.

Першочергову увагу потрібно приділяти засудженим, які не вміють читати, писати й рахувати, а також тим, хто не має базової освіти або професійної підготовки.

Освіта в УВП має бути інтегрованою в загальнонаціональну систему освіти і професійного навчання для того, щоб після звільнення колишні засуджені мали можливість продовжити освіту й професійну підготовку. Однак у місцях відбування покарань створено умови лише для отримання загальної середньої та професійно-технічної освіти. Засуджені не мають можливості задовольнити потребу в здобутті вищої освіти в УВП через фізичну ізоляцію від суспільства і відсутність можливості навчатися за денною, вечірньою або заочною формами навчання у вишах України.

Для вирішення цього питання заклади пенітенціарної системи впровадили надання освітніх послуг вищими навчальними закладами системи освіти України за дистанційною формою навчання. Між Українським центром оцінювання якості освіти та Державною пенітенціарною службою України було укладено угоду, де визначено принципи співробітництва на всіх етапах підготовки і проведення зовнішнього тестування засуджених та осіб, які перебувають під вартою і мають бажання вступати до вишів.

Процес здобуття вищої освіти особами, які позбавлені волі, хоча й повільно, але набуває розвитку. Труднощі цього процесу передусім пов'язані не з суспільними стереотипами про «закритість» пенітенціарних закладів і не з відсутністю у вищих навчальних закладів бажання навчати засуджених, а з недостатньою розробленістю правових, організаційних і науково-методичних засад щодо надання такого виду вищої освіти.

Пенітенціарна система України стала більш відкритою, гуманною й за параметрами наближається до європейських стандартів. Пенітенціарна система сучасної України, створюючи для засуджених-студентів необхідні умови для здобуття освіти, розглядає підвищення засудженими освітнього рівня як один із основних критеріїв їх виправлення, соціалізації та реабілітації.

Освіта дорослих засуджених є одним із важливих чинників профілактики рецидивної злочинності. Однак, незважаючи на це, в Україні доступ засуджених до програми безперервної освіти є значно обмеженим [2]. Серед причин такої ситуації можна назвати складне економічне становище у державі, недосконалість чинного

законодавства, що не дозволяє доповнити спектр освітніх послуг програмами неформальної освіти.

Освіта дорослих засуджених має надавати послуги формальної та неформальної освіти. Таким чином, засуджені отримують можливість розвивати власні здібності, удосконалювати наявні та засвоювати нові професійні й соціальні компетенції, що допоможуть соціальній адаптації в суспільстві та на ринку праці.

Трансформація освітньої парадигми в місцях позбавлення волі потребує розширення і поглиблення наукових досліджень в галузі безперервної освіти засуджених, використання нових освітніх підходів, методик і технік, які сприятимуть формуванню нової системи ціннісних орієнтацій усіх суб'єктів освітнього процесу.

З огляду на вищевказане, назріла потреба щодо розроблення «Концепції розвитку безперервної освіти в УВП ДПтС України» на найближчу перспективу з урахуванням міжнародного досвіду.

Необхідним етапом є поглиблення підготовки персоналу органів і установ виконання покарань, посилення їхнього співробітництва з навчальними закладами, неурядовими організаціями для підтримки мотивації засуджених активно брати участь у різних освітніх програмах, формувати певні навички. Потрібно, щоб викладачі, які працюють в місцях позбавлення волі, оволодівали методами освіти дорослих. Особливу увагу варто приділяти навчанню засуджених, у яких виникли найбільші труднощі, а надто тих, хто відбуває тривалі строки покарання.

Державна кримінально-виконавча служба України неспроможна самостійно надавати засудженим у місцях позбавлення волі широкий спектр освітніх послуг, що зумовлено низкою чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру. У такому разі освітні функції можуть делегуватися неурядовим організаціям, волонтерам і навчальним закладам. До того ж, персонал колоній повинен виступати головним організаційним і координаційним суб'єктом. Він має виконувати

завдання щодо виявлення освітніх потреб, формування навчальних груп засуджених, створення умов для навчання.

Вітчизняна законодавча база потребує комплексного доопрацювання шляхом внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України й ухвалення нових нормативно-правових актів, зокрема щодо порядку забезпечення засуджених освітніми послугами з урахуванням їхніх потреб та існуючої різноманітності методів і форм цієї діяльності.

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного відповідні державні та громадські інституції повинні:

сприяти розробленню та прийняттю «Концепції розвитку безперервної освіти в УВП ДПтС України»;

розвивати спільну наукову й освітню діяльність, сприяти розвитку і впровадженню сучасних форм кооперації наукових та освітніх установ, неформальних освітніх організацій, органів і установ виконання покарань;

використовувати інноваційні технології освіти, зокрема дистанційного навчання у вищих навчальних закладах;

заохочувати залучення освітніх установ і громадських інституцій до процесу навчання засуджених під час відбування ними покарань;

внести зміни до чинного законодавства з питань освіти та виконання кримінальних покарань, що спрямовані на спрощення порядку надання засудженим у місцях позбавлення волі необхідного широкого спектру освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. – Назва з екрана.

2. Керівник «Дому на півдорозі» взяла участь у науково-практичній конференції [Електронний ресурс] // Дім на півдорозі. Центр реінтеграції засуджених жінок : [сайт]. – Режим доступу: <http://halfwayhouse.org.ua/uk/article/kerivnik-domu-na-pivdorogi-vzyala-uchast-u-naukovo-praktichniy-konferenciyi>. – Назва з екрана.